

يوخلوغون وارليغى:

رولان بارت قوراملاشديرديغى آنلاتى بيلم چرچيوه سينده «قىرميزيم» و «سوموكلرى قالميشدى» حيكايه توپلوسونون اينجه له مه سى ايله، آنلاتى اوزره اؤزوتله دىي آنلام سال بيرئيلرين تانيتىمى

شريف مردى^۱

اؤزت

غفور امامى زاده خياوى ايكنى كيتابىنى «سوموكلرى قالميشدى» باشلىغى ايله اوخوجو كوتله سينه سونموش؛ ايكى ايل اؤنجه ايسه، ۱۳۹۶د، «قىرميزيم» ادلى اؤيكو توپلوسونو يايملاميشدى. بورادا اماجىم يازارين اؤيكولرينه تنقىد گؤزو ايله باخاراق، فرانسىز گؤستىرگه بىلىمچى و الشتىرمن، رولان بارت يۇنته مى ايله آنلاتى بىلىم چرچيوه سينده اؤيكولرين ياپىسىنى بلىرتىب، دولايىسى ايله بارت يىن اۇنه سورديوو قىسا تانيتىملا اؤنوموزده اولان متنىن «اوخورجا» يوخسا «يازارجا» اولدوغونو دارتىشاجام. آنجاق ايلك اؤنجه رولان بارت يىن ۱۹۷۰د يايملادىغى اس/زد باشلىقلى كيتابىندا آنلاتى اوزرىنده قوراملاشديرديغى سونوجا اشاره ائدىب؛ ساووندوغو هر آنلاتىنىن توم قارماشيقلىقلارينا باخمايلاق بوتونلوكله بئش دوزگويله اؤرتوشدوردويونو اچىقلايلاق، همن دوزگولر اوزره قىسا تانيتىم وئره جه يم. تانيتىملارلا برابر ادىنى چكدييىم آنلامسال بيرئيلرين قاورايشى قولاي اولسون دئيه سون ايللرده يايملانمىش اؤيكو يوخسا رومانلاردان اؤرنكلر گىتره جه يم. ايره ليده ايسه غفور امامى زاده خياوى نىن هر ايكى اثرىنىن بيرر اؤيكولرىنى قىسا اؤزتلى يله اله آلدىغىم يۇنتم دوغرولتوسوندا اچىقلايلاق، يازارين حيكايه لرىنده يارارلاندىغى دوزگولرى و ده يارارلانمادىقلارنى گؤستىره جه يم.

مقاله نىن سونوندا، اله آلدىغىم كيتابلارين اؤيكولرىنىن باشقا اؤزلىكلرىنه قىساجا توخوناراق «جىلخ آنلاتى» قاوامىنى ساوونوب، يازارين ايسه آنلاتىسىندا بو دوغرولتودا آددىملادىغىنى وورغولاياجاغام.

آچار سؤزلر: رولان بارت، آنلامسال بيرئى، اوخورجا متن، يازارجا متن، قىرميزيم، سوموكلرى قالميشدى

گىرىش

رولان بارتا^۱ گؤره، بوتون آنلاتىلار فرقلى شكىلرده بير آرايا گتىردىيى ياپىسال اؤزلىكلرى اورتايا قويور. بيرئىسل آنلاتىلار آراسىنداكى فرقلره باخمايلاق، اونلارى دوزه نلى شكىلده آيىرماق ايچىن ياپىسالچى ياخلاشيقلا، رولان بارت، اونوره دئى بالزاك آين

^۱ sharifmardi@gmail.com; 09191543538.

«سارازین^۳» باشلیقلى قیسا اؤیکوسوندن ۵۶۱ آنلامسال بیریم چیخاریب، بونلاری بوتونلوکده آنلاتی دوزگولری اولاراق بئش فرقلی دوزگویه آیییر. بارت آنلاتینی سورن ایکی گوجو - سورولارین جاوابلانماسی و ائیللمر چؤزومونون سونوجو اورتایا چیخماسی - بیربیریندن آیییر و دولایسی ایله ده بیر حیکایه نین اوخوماغینا مارقلی اولدغوموزو بونلارا باغلايیر. یورومبیلگیسل دوزگو^۴ حیکایه دن اولان آسقی، یا سورولارین جاوابلانماسی نا و پروآیرئتیک دوزگو^۵ ایسه ائیللمر چؤزومونون سونوجو اورتایا چیخماسی نا قایدیر. یورومبیلگیسل و پروآیرئتیک دوزگو زامانسال سیرالاما ایله ایلیلی دیرسه، بونلارا اک اولاراق رولان بارتین تانیملادیغی باشقا اوچ دوزگو آنجاق، زامان یوخسا اولایلارین ایره لیله ییشی ایله باغلانتیلی دئییل دیر. آنلامسال دوزگو^۶، سیمگه سل دوزگو^۷ و کولتورل دوزگو^۸. سایدیغم بئش دوزگونو تانیملایاراق، اؤرنکلره اچیقلاماغینا چالیشاجم.

آنلامسال بیرئیلر

۱- یورومبیلگیسل دوزگو: بیر حیکایه ده کی آچیقلانمایان هر هانکی بیر اؤیه نی ایفاده ائدر؛ ایشله وی آنلاتیدا بلیرسیزلیک و گیزم تۆره تمکله آچیقلاما گرکدیرن سورغولار اورتایا چیخارماقدیر. باشقا سؤزله، یورومبیلگیسل دوزگو حیکایه ده آسقی اولوشدوراراق، اوخوجونو چؤزولمه سی گرکن سورغولارین آچیقلانماسینا هوه سله ندییریب، اوخوماغین دوامینا ایستک یارادیر. هر حالدا جاوابلاری آلمایینجا اوخوما سوره جی بوراخیلما یاجاق دیر و متن ایسه یانیتلاری چؤزن آیرینتیلاری گئری ساخلاماقلا پروسه نی داها هیجانلی ائدر. پولیسی اؤیکولر ان یاخشی اؤرنک اولاییلر؛ بئله بیر حیکایه نین بوتون آنلاتیمی باشلیجا یورومبیلگیسل دوزگو ایله اولوشور.

اؤرنک: «قیرمیزیم» باشلیقلى اؤیکو توپلوسونون سون حیکایه سی، «بو یخچال دوزه لن دئییل» عنوانی ایله، بئله باشلانیر:

«باشینداکی قارا چادراسی ایله گئجه نین بو واختیندا، یاس ائویندن گلیردی قادین. قاپینی باغلادی. کیلیدی بوروب تیق سسی ائشیدندن سونرا، دهلیزین قارنلیق گیره جه ییندن ایجری کئچمه میس آشپازخانادان چیخان ساری ایشیغین قاباغیندا یئرینده جه قالدی. قاچمادی، قیشقیرمادی، دیزلری اؤزو اؤزونه قاتلاندى. گؤزلری یومولدو.» (امامی زاده خیاوی، ۱۳۹۶: ۱۰۹).

بو جومله لر حیکایه نین باشلانیشیندا بیر نئچه سورغونون یارانماسینا نه دن اولور: ساری ایشیغین سببی نه؟ ساری ایشیغین قاباغیندا دیز چؤکن قادینین باشینا نه لر گله جک؟ آنلاتیچینین «قارا چادرا»، «گئجه نین بو واختی»، «یاس ائوی»، «تیق سسی» و «دهلیزین قارنلیق گیره جه یی» ایشاره لری آلانین دهشتلی اولدوغونو داها قالین ائدرک، یارادیلان آسقی یا هیجان وئیر؛ بیر طرفدن ایسه «قالدی»، «قاچمادی»، «قیشقیرمادی»، «دیزلیری اؤز اؤزونه قاتلاندى» و «گؤزلری یومولدو» کیمی نفس کسن ائیللمر ایله

۱ Roland Barthes (1915-1980)

۲ Honoré de Balzac (1799-1850)

۳ Sarrasine (1830)

۴ Hermeneutic Code (herméneutique)

۵ Proairetic Code (proaïrétique)

۶ Semic Code (sémiotique)

۷ Symbolic Code (symbolique)

۸ Cultural Code (culturel)

اوخوجودا اوخوماغين داوامينا ايكي قات مارق يارادير. سيرالاديغيم ايشاره لر، ياراديلان آانا رنگ (قارا، گنجه، ياس، دهليزين قارانليغي) ايله سس (تيق) قاتاراق و ائيلم لر ايسه تيتيرر دورومدا دوناقلانماغي گؤستررک نچه بويوتلو آنلاتي اولماغا يارارلي اولموش.^۱ (مردی، ۱۳۹۸: ۱۶۹-۱۵۸). ايره لي ده آچيقلانماغي يارانان دورومون آسقى سي، يوروم بيلگيسل دوزگو اولاراق، اوخوما سوره جيني داها لذتلي ائدير.

۲- پروايرئتيك دوزگو: پروايرئتيك دوزگو، آنلاتي گرگينلييني يارادان، آنلاتينين ائيلم لريني و يا كيچيك سيرالارين قاپسايان دوزگودور. پروايرئتيك اؤزلييني داشيان آنلاتينين ايره لييه دؤنوك بير سوروشو وار. كاراكتيرين ائيلم لريني و اولاياري سيرايلا گتيررک اوخوجودا سونوجو ايزله مه ايسته ييني قيديقلاير. اوخوجونون گؤزو متن ده ايره لييه يرک فرقلي بيگي پارچالارين قازانماقدادير. بئله بير متن لره پسيكولوژيك ايچ گودولرين ائيلم لري بيله اوخوجو طرفيندن حرکتلر و يا فعاليتلرين اولوشومو آچيسيندان آيريلير. بو اوزدن ده بارتين «اوخورجا متن» قورامي ايله باغلاتيلى دير. (ايره لي ده «اوخورجا و يازارجا متن» لري آچيقلاياجام). باشقا سؤزله پروايرئتيك دوزگونو «ائيلمسل دوزگو» ده تانيتدير ايليرک.

اؤرنک: «قىرميزيم» باشليقلى اؤيكو توپلوسونون آلتينجي حيكايه سي، «قىرميزيم» عنواني ايله، بئله باشلانير:

«اوشاق لارين دؤردو ده آياغا دوردو. من دال لاريندا اوتوروب اؤزومو گيزله تديم. حسن بئجه ني ابيرمي مئير قايقادا اينده توتموشدو. افشينين ايشاره سي ايله بوشلادى. بئجه ني چاغيرماق اوچون فيش چالديم. سسيمي ائشيدينجه اوزون قيرمیزی بوينونو يان بؤره سينده گزديردي. ايلک دؤنه ايدى سسيمي ائشيديردى اؤزومو گؤرموردو. ياواش ياواش سسه دوغرو گلينجه آدينى دا چاغيرديم: قيرمیزی، قيرميزيم.» (امامى زاده خياوى، ۱۳۹۶: ۶۱)

«اولاي» اوشاقلارين آياغا دورماغي ايله باشلانير و اوخوجو گؤزله بير اوشاقلارين دؤردونون ده دوردوغونون سونرا نه اولاجاق و اوندان سونرا و داها سونرا؟! ائيلم لر بير دوزن ده بيريرينين آرديندان اوخوجونون گؤزو متن ده ايره لييه يينجه بليرلير (اوشاقلار دورور، آنلاتيچي گيزلير، بئجه بوراخيلير، آنلاتيچي فيش چالير...).

باشقا اؤرنک: «قىزىل آتيم و باشقا اؤيكولر» باشليقلى اؤيكو توپلوسونون سون اؤيكوسو اولان «قىزىل آتيم».

«آلت دوداغي اختيارسيز بوراخيليب ساللاندى، اوزون سارى ديشلري گؤرونو. آغزيندان آخان شيره جه سو دوداغيندان سوزولوب قيريلمادان يئره چاتيردى. گؤركملى، يئلكنه اوخشار بوينو ايلديريم وورموش پاليد تك ييخيليب قينندان آسيلميشدى. قيچ لاري جانا گلدى. ايلک دفعه ساغ قيچى دوزومدن دوشوب بوكولدى. شوملايان ديوار كيمي اؤزونو بوراخيب يئره سرهلندى. خاميت دايندى خيرخيراسينا، ناراكي قويروغونو دا قاهاريب شاققيلتتيللا ائنديردى. قارنى نين آلتى جا سوروشدو. داشقانين سول قولو قابيرغاسيني قيردى. داراما دوران يوگن چال كئچيرتدن آيريليب اوردونا زولاق سالدى. ايكي آغير مرچى چووالى دا قابيرغاسى نين آلتيندا اولان بوشلوعو دولدوردو.» (صادقى اشرفى، ۱۳۹۲: ۸۶-۸۵).

۱ «داغيتماغا دوغرو» باشليقلى كيتابيمدا «كاش يىخاليز بوندان چوخ قاباق خاراب اولايدي» مقاله ده، «بو يىخال دوزه لن دئييل» باشليقلى اؤيكويه گؤره آيرينتيلي دارتشميشام.

آنلاتیچی «قیزیل آتی» ین آغیر یوکون آلتیندا چکن عذابی آیرینتیلی اولاراق اوخوجونون گۆزو اؤنونه گۆزلجه سرگیله بیر و اوخوجو ایسه گۆزو متن ده ایره لیله یرک فرقلی بیگی پارچالارینی قازانماقدادیر.

وورغولادیغیم کیمی، یوروم بیلگیسل و پروآیرئتیک (ائیلیم سل) دوزگو زامانسال سیرالامایلا ایلگیلی و ایره لی یه دؤنوک دور؛ بیر حیکایه نی (یا بیر یاپیتی) باشدان سونا قدر سیرایلا ایزله مەیینه آیلیملی دوزگولردیر. باشقا اوچ دوزگو آنجاق زامان قاورامی یلا ایلگیلی دئییلدیر.

۳- آنلامسال دوزگو: داها چوخ آنلاتی تئم لری ایله ایلگی اولاراق متن ده کی هر بیر اؤیه نین چاغریشیم یولویلا بلیرلی اک بیر آنلامین اولدوغونا ایشاره اندر. متن ده اؤرتولو آنلاملار، اوخوجونو بلیرتیمه میش اولای یوخسا داورانیشا دوشونمه یینی یؤنه لدر.

اؤرنک: «اولدوزلاردان بیر ی قایمیشدی» باشلیقلی اؤیکو توپلوسونون «اؤلوم» عنوانلی اوچونجو حیکایه سینین ایکینجی پاراگرافی.

«حاجی بابامی تورپاغا تاپشیرماق ایچین من قبریستانلیغا گئتمه دیم. نامازنا دا آپارمادیلار منی. آنجاق وای خبرینی ائشیتدییمیز آن آتام قاریزی کسب، بؤلوم بؤلوم ائله مە میشدی هله. بیر ماللا، اون اونبئش قارا گئیمیش آدمالار ایدیلر خبرینی آتاما گتیرنلر. بیردن تۆکولموشدولر قایمیزا. آتام قاریزی یاریدی. او قاریزی گنجه ده وئرمه دیلر بیزه. سویودوجودا قالمیشدی. صاباحیسی تهراندان گلن باجیم بیر دیلیم اوندان وئردی منه. چوخ سویوموشدو، یاپیشمادی هئچ.» (مردی، ۱۳۹۵: ۱۷).

اؤیکو آنلاتیچینین «اؤلوم» قاورامی ایله اوغراشیب، بؤیودویو ایله اؤلومدن آلقلادیغی آنلامین دئییشدی آنلاتیلیر. بیرینجی پاراگرافدا، آنلاتیچی «ایلك كز اؤلومله» قارشیلادیغیندا یاشامین هانکی دؤنەمینده اولدوغو بللی دئییل؛ هئچ ایشاره ده اولونمور هانکی یاشدا ایک كز اؤلومله قارشیلایسیر. ایکینجی پاراگراف آنجاق «من قبریستانلیغا گئتمه دیم. نامازنا دا آپارمادیلار منی.»، «او قاریزی گنجه ده وئرمه دیلر بیزه» و «صاباحیسی تهراندان گلن باجیم بیر دیلیم اوندان وئردی منه» کیمی ایشاره لر، آنلاتیچینین هله بعضی قیسیتلانماسی اولان بیر اوشاق اولدوغونو بلیرتیر. قبیر اوسته یا جنازه نامازنا گئتمه یه ایذنی اولمایان، حتی سویودوجودا کسلیمیش قاریزدان بیردیلم گۆتوره بیلمه یین (یا ایذنی اولمایان) اوشاق. اؤلوم قاورامی ایسه بو یاشدا آنلاتیچی یا بلیرتیلی ایشاره لرله دئییل اؤرتولو توخونمالارلا، متنین ایکینجی قاتیندا، قاریزین شیرین دادیندان محروم اولماقلا «چوخ سویوموشدو، یاپیشمادی هئچ» دوزگو ایله گیزله دیلیر و اوخوجویا آنلامسال دوزگونو داها درین دوشونورک بولماغینا ائتکینله شدیریر؛ بو ایسه متنه گئیش بویوت قازاناراق آلینا بیلن لذتی بیر قات داها یوکسه لدیر.

باشقا اؤرنک: «یول آیریحیندا یازیلیمیش حیکایه جیک لر» باشلیقلی حیکایه جیک توپلوسونون «قوروشغا» ادلی دؤردونجو حیکایه جیی.

«قوروشغانی ترپه تدی. چایین قالانی قوروشغانین دیینده قوروموشدو. یئل اسیردی. دیزلرینده نارین بیر سانجی چابالادی. بارماقلارینین آراسیندا قوتولان سیگار کۆتویونه دونوخدو. بارماقلاری کۆتوک کۆتوک ایدی. باش بارماغینین دیرناغی سینیق چیخیردی یادینا گلندن. بیر ده قوروشغانی گۆتوروب ایچینه باخدی، چایین قالانی قیرمیزی شیریغا دؤنموشدو. بارماغی میزین اوستونده جیزیق چکدی. دونن ده یئل اسمیشدی. دوردو.

يول شەھرە گندىردى. سۇيۇدون ئلتىندا اوتوروب يولا باخدى. توستونو يولون اوزونلۇغونا پىلەدى. چوخدان ايدى بىرى كىچمەمىشىدى بوردان. قەھە خانانين لامپى يانپىردى. بلكە يىكە بىر تابلو قويمالى ايدى بورا. اوزگۇزونو سورتوب گرەشىدى. دورمالي ايدى.

لامپى سۇندوردو. ايچرى قارانلىق گۇروكدو گۇزونه. لامپى يانپىردى. ميلچەين ويزىلتىسىنە قولاق آسىردى. سس كسىلدى. سماور دولو ايدى دوندىن. ويزىلتى باشلاندى، قولاغى اوندا ايدى. ايكىنجى ميزين داليندا اوتوردو.

قارالتى گۇروكوردو يولون بويوندا. دوروب قايپا چىخدى. هئىچ نە يوخ ايدى. ميزە دۇنوب، سماوره باخدى. آلتى يانپىردى. دىزى سانجىدى. توز بوروموشدو ميزى. توستونو يولا سارى پىلەدى. ويزىلتى سسى گلپردى.

سىگارين كۇتوبونو باسدى قارىشغانين اوستونه. يىل سۇيۇدو يولا سارى چكىردى. چاى قوروشغادا قوروموشدو.» (مردى، ۱۳۹۵: ۱۵-۱۴).

يوز اللى دۇرد سۇزجوكلو اۇيكوجوكده اوچ كرە «چاپين قالانى قوروشغانين دىيىندە قوروموشدو»، «چاپين قالانى قىرمىزى شىرىغا دۇنموشدو» و «چاى قوروشغادا قوروموشدو» تىكرارلانان تىم آنلامسال دوزگو اولارق اۇيكوجويون اوزرىنە گۇتوردويو بوتون آنلامى سىمگەسلەشدىرىك اۇزوندە سىغىشىدىرىر.

۴- سىمگەسل دوزگو: آنلامسال دوزگو كىمى آنلاتى تىمىنين اولوشومونا يارديم ائدر؛ آنجاق آنلامسال دوزگو بىر تىم يوخسا شىخىتىن داورانىشينا سىنىرلاناراق سىمگەسل دوزگو آرتىق متىن بوتونسەللىيىنە قاپسانىر. سىمگەسل دوزگونو آنلامسال دوزگوندىن آيىرد ائتمك زور اولايلىر؛ نە ايسە بونلارى بىرىرىدىن تانىماق ايچين ان قولاي يۇنتىم، سىمگەسل دوزگونون داها درين ياپىسال ايلكەلرى اۇرگوتلەين آنلامسال آنلاملاردىر؛ گىنلىكلە ايكى بۇلوملو قارشىتلى چاتىشمالار آراسىنداكى آرابولجولوق يولويلا. «گىنجە ايلە گوندوز»، «ايشىقلىق ايلە قارانلىق» «قورولوق ايلە باشىللىق»، «سسسىزلىك ايلە گورولتوگ»، «گوجولوك ايلە ضىفلىق»، «ياخشىلىق ايلە كۇتولوك» وب. كىمى قارشىتلى قاوراملار، ياپىسالچىلارلا گۇرە، اوخوجونون دوشونجەسىندە اۇزل تىملىرىن اولوشومونا يارديم ائدر. بونلارين آنلاتىدا تىكرارلانمىسى سىمگەسل دوزگولر اولاشدىرار و متىن بوتونسىل اولارق ايچىندە گىزلەتدىيى قاورامىن چۇزمەيىنە ايمكان يارادار.

اۇرنك: «قلمەقوزان» رومانين سىگىزىنجى بۇلوم، ۵۱جى صفحەسىنين اوچونجو پاراگرافىندا اوخويوروق:

«آلىنى پنجرەيە دابامىش، نفسى شىشەيە يايىلىردى. گلىب گىندلر وار ايدى خىياواندا. يارپاقلارين هاوادا سوورولماغىنى اىستەيىردى گۇيلو. نە ايسە قوم بوراسى، قورو بىر شەھر.

افرا پاركى، بىر دە قوجامان پاليدىن اۇنوندە اولان چاىخاناسى يادينا دوشدو. گرگان بىلىم يوردوندا اولدوغو ايللىرى دۇندره بىلەجك هوس ايدى، اوتاغىن فضاىسىندا اولان سس.» (مردى، ۱۳۹۵: ۵۱).

آنلاتىچى اۇرىنجىلىك زامانىنى خاطرلايلاق، گرگان بىلىم يوردوندا كىچىردى سس، رنگ و سئوگى دولو گونلرى خاطرلايلاق، قوم كىمى قورو شەردە اوتاغىندا تىكباشىنا اولدوغو ايندىكى دورومونو توتوشدورور. تىكرارلانان «قورولوق ايلە باشىللىق» و «سرىنلىك ايلە اىستىلىك» قارشىتلارلا آلانين چلىشكىلى حىس لرلە دولو اولدوغونو قاربىق شكىلدە گۇستىرىر.

۵- كۆلتورل دوزگو: آنلاتى اۋيەلرينين سوسىيال گەنكلره دايناراق كۆلتورل آنلايشلارى ايله ايلگىلى دىر. آنلاتى دا توپلوما داينان گەنكسل آنلايشلا آنلاشيلان گۆمولموش هر دوزگو (كۆلتورل دوزگو)، اوخوجونون حيكايەدن (ياپىتدان) آلقىلادىغى آنلامى ائتكىلر.

اۋرنك: «بوغاناق» باشلىقلى رومانين آلتىنجى بۆلومونده، ۱۹۵ جى صفحەدە بئله اوخويوروق:

«كئچى جان هايىندا قصاب پى آختارير. من نه حالدا بى نه حالدا.. يانى گليب مننن ميباعات اولام.. نئجه اولى اوغليم اولاندا.. جان جاننان ايرىدى باش باشدان.. نه بىلير نه چكىرم.. ايندى كئفله نير كى ددەمە يانچىيام داي.. همراه.. دىين يوخ نه همراه تىمراھىدى..؟ هر مريضه بىر بوينى يوغون يئنگە قوشيسوز كى نئىنيه..؟ مريضين باشين توتام..؟ ددەسەن ياندىرام..؟ قارراقار.. قورراقور.. هيرراھير.. زهر درد.. نەدى..؟ پرسداررار آزىدى سوز دە بى ياننان.. نه دئيسوز آخى..؟ بىمارىستان دىي كى ماتى مئىخاناسىدى.. ماتى مئىخاناسى.. دىين يوخدى اگر مريضه يئنگە لازىمدى بە بىر بئله پرستار نە يە گرحدى..؟ ايت خىلى كىمىن هور كوتومويونجە سايماق اولمىر.. باخيسان هئى آغ كۆيئىلدى كى آشىغىنان بالابانچى كىمىن بىر بىرىن دالىجا بىدى هيرناشا هيرناشا كئچىر.. بىمارىستان دولاندىرماخ دىي بو.. اوپون اوينا ماخدى.. اوپون اوينا ماخ.. پيشىح بزمەمدى.. آدم نه دئسەن آخى..» (ملك نژاد، ۱۳۹۶: ۱۹۵).

سىرايلا بىر بىرىنە دوزن مثلر و آتاسۆزلر ايله دردلىرى دىلە (بىلىنج آخيشينا) گتىرن آنلاتىچى، سايدىقلارى دردەن باشقا دىلە گتىرمەدى دىرى دە گۆستىر (دئمىر). «بوغاناق» تامامى ايله نئچە بوپوتلو بىر روماندىر؛ اوست قاتلارى كئچىب درىنە جومساق، دىل قونوسودور بو رومان. دردلىر اىچىندە بوغولان آنلاتىچى نىن درىن دردلىرىن بىرى ايسە دىل دىر. سۆزلرىنى آنلاماق اىچىن اوخوجونون كۆلتورل دوزگولرىن آنلايشينا وارماسى گرک. بو اوزدن آنلاتىچى «دىل» نىن قاتلارىنى گۆسترمەلى دىر؛ بويلو بوخونلو. «آدام نه دئسەن آخى..» ايفادەسى ايسە، بئله لىكلە، نئچە بوپوتلو آنلام قازانير سوندا؛ «نه دئسەن آخى..» آنلاتىچى نىن اومودسوز اولدوغونو يئتيرىر، «آدام ياد كۆلتورون اىچىندە دىل خىزىنە سىنىدن نئچە يارارلانسىن؟» كىمى بىر باغىرما وار؛ يالنىزلىق يوكسكلىيىندە غرىب بىر چىغىرما. كىتابىن سونولوش بۆلومو ايسە آچىق آيدىن گۆستىر بونو. بو اوزدن سۆزلرىن سونوندا گلن «آدام نه دئسەن آخى..» ايفادەسى دفعەلرلە اوخوجونون باشىندا يانقىلاناراق گئدىب قايىدىر.

باشقا اۋرنك: «لاپ او اوزاقلاردا» باشلىقلى اۋىكو توپلوسونون «هۆرولموش خاطرەلر، من و تام» عنوانلى اۋىكو. آنلاتىچى بىر شەھىد اوغلو اولاراق، چئشىتلى خاطرەلرلە آتاسىنىن (بوتون شەھىد اتالارىن) شەھىد اولدوغو خاطرەلرىنى آنلاتىر. آنلاتىچى اۋىكونو كۆلتورل دوزگو ايله باشلا ياراق «هر نه، آتامىن ساققاللى يولداسى نىن ائوئىمىزە گلدىيىندن سونرا باشلاندى..»، آتاسىنىن يولداسىنىن توپلومدا «سپاهلىلار» دان گئىل آنلايشدا اىمگەلنن گۆرونوتولرلە نىتەلەندىرىر. ايرەلەيدە ايسە، آتاسىنى خاطرەلار ياراق «آتامىن اوچ اولدوزو وار ايدى. دۆيوشە يوللانان گونو، آنام سلىقە ايله وتولەدىيى نىظامى پالتارلارىنى گئىمىش، اولدوزلارى ايسە پار پار پارىلدايىردى.» خالقىن آراسىندا «ارتشلىلر» دن اىمگەلنن تصويرى وئرىر. «دوستلارى نىن پالتارلارى آنجاق، هئىچ واخت وتولنمەمىش.» (كازمى، ۱۳۸۷: ۴۱-۴۲). آنلاتىچى «سپاه» يوخسا «ارتش» كلمەسىنى قوللانمادان يالنىز كوتلەنىن اىچىندە بىلرلى اولان اۋزلىكلىرى كۆلتورل دوزگو اولاراق يارارلانير.

اوخورجا و يازارجا متن لر

رولان بارت آنلاتى اوزرينده قوراملاشدیدیغى سونوجو، ۱۹۷۰ دە يایدیغى اس/زد باشلیقلى كىتابیندا گتیررک، بوتون آنلاتیلارین چئشیتلی فرقیرینه باخما یارق تانیملادیغى بئش دوزگو ایله چؤزمه سینی ساوونور.

رولان بارت Le Plaisir du Texte (متنن حظی) باشلیقلى كىتابیندا (۱۹۷۳)، ادبیات تئورسی حقینده بعضی فیکیرلرینی اورتایا قویارق، متن لرین ائتکیلرینی ایکی یه بؤلور: plaisir (لذت) و jouissance (موتلولوق، کئیف)؛ آنجاق فرانسیزجا jouissance بوشالما (اورقاسم) آنلامیندا دا گلیر. دولایسی ایله بو آیریم باشقا ایکی آیریم یول وئریر؛ بارت texte lisible و texte scriptable (سیرایلا «اوخورجا متن» و «يازارجا متن») متن لر ی بیری بندن آیریر. کلمه سی کلمه سینه اویغون اولارق ترجمه اولورسا «اوخونابیلیر» و «يازایلایلیر» ترجمه اولار. بورادا plaisir اوخوجونو بیر اؤزنه اولارق قونومونو زورلامایان «اوخورجا متن» لره، و jouissance ایسه ادبی دوزگولری پارتلادان و اوخوجونون اؤزنه لیک قونوموندان چیخماسینا ایدین وئرن «يازارجا متن» لره قاییدیر (بارت، ۲۰۰۶).

بارت «اوخورجا متن» و «يازارجا متن» تئرمینلرینی سیراسی یلا، قولای و آنلاشیلما سی ایچین گرکن اؤزل بیر چابا ایسته مین، اوخوجونون اؤزو آنلامین اوره تمه سینی گرکدیرمه یین، توکه تمه لی و حاضیر آنلاملاردان اولوشان متن لر و آنلامی آچیقجا اولمایان، اوخوجونون چابا گؤستمه سینی گرکدیرن، اونون اؤزنه قونومونو سورغولایان، باشقا سؤزله متنی تکرار یازدیران و اوخوجونو توکه دیجی دن اوره تیجی یه چئویرن متلره قوللانیر. بارت یازارجا متلری اوخورجا متلردن داها اؤنملی اولدوغونو ساوونور، چونکو یازارجا متلرین بیرلیینی، کومپوزیسیونو طرفیندن سونسوزا دک یئنیند قورولان، متنین ایچینده اولوشدوران و سورکلی اولارق قایان کودلار اولارق گؤرور. اوخورجا متلرین اوخوجوسو بؤیوک اؤلچوده پسیودیر، حالبوکی یازارجا متنین اوخوجوسو اکتیو چابا گؤستمه لی دیر و حتی یازارین ائیلملرینی یئنیند دوزنله مسی گرکیر (بارت، ۲۰۰۲).

۱ اینگیلسجه ترجمه ده (The Pleasure of the Text. Trans. Richard Miller (1975)) "lisible" قارشیلیغینا "readerly" و "scriptible" یئرینه "writerly" قویولموش. Sündüz Öztürk Kasar ایسه اس/زدین تورکجه چئورسینده سیراسی ایله "okunabilir" و "yazılabilir" قارشیلیقلار قویوموش. آنجاق اینگیلسجه ده "readable" و "writable" یئرینه "ly" سون اکی ایله «صیفت» یوخسا «اؤن آد» یارادیلپ فرانسیزجا کلمه نین ترجمه سی اولارق قوللانیلدیغی کیمی، من ده تورکجه ده کلمه نین سونونا اکلنرک «اؤزگو» ایله برابر باشقا معنالار دا (دیل، گۆره، زامان، قدر و باخیمیندان) وئرن «جا» (جه) سون اکی «اوخور» و «يازار» کلمه لرینه اکلهیپ «اوخورجا» و «يازارجا» اؤنرلری اؤنه اؤتورورم. بئله لیکله «اوخونابیلیر» و «يازایلایلیر» کلمه لرین «اوزونلوغوندان» و «گئنیشلیییندن» واز کئچمیشم (اونسوز دا، هر یازیلی متن اوخونابیلیر! دانیشیلان هر سؤز ایسه یازایلایلیر البته). یازارجا سؤزجو یو اؤزونده یارادیجیلیقلا ایلگیلی اؤزلیک بسله یین متلره دئییلدیینه گۆره بیر جور یارادیجی یا اؤزگودور (اوخورجا دا عینن ائله).

ايڭجەلەمە

رولان بارتىن آنلاتى بىلىم يۇنتەمىندە اولان ايلكەلەر، وارسايىملار و تىرمىنلر ايله تانىش اولدوقدان سونرا، غفور امامى زاده خياوى نىن «قىرمىزىم» و «سوموكلرى قالمىشى» باشلىقلى كىتابلارنى آنلاتى الشىرىسى يۇنتەمىندە ايڭجەلەيىب، بوتونلوكده آنلاتىلارنى ياپىلارنى بلىتمكە باشدان توتدوغوموز آماجا وارايليرىك ايندى. «قىرمىزىم» و «سوموكلرى قالمىشى» حىكايە توپلوسو بوتونويلە اون دوققوز حىكايەدن اولوشور. اۆيكولر بىر بىر جوملەلرنى چۆزوب، يوخارىدا سايدىغىم دوزگولر اوزرىندە دوزمك اولاسى اولمادىغى ايچىن، هر اۆيكونو اله آلدىغىم چرچيوەدە ايڭجەلەيىب سونوجو بىر نىچە سىطىردە گىتىرمك زوروندايام؛ بونونلا دا يئرلى يئرندە گركن آچىقلامالاردان واز كىچمەيهجهيم. آنجاق ايشىمىن بلىرسىز اولماماسى ايچىن «قىرمىزىم» باشلىقلى اۆيكونون بىر نىچە پاراگرافىنى گىتىررك، رولان بارت اونوره دى بالزاك يازدىغى «سازارن» باشلىقلى اۆيكونون آيرىنتىلى ايڭجەلە مەسى يۇنتەمىنن دوغرولتوسوندا ايڭجەلەيرك اۆرنك گىتيرهجهيم.

قىرمىزىم

۱- اونو يادىما سالىردى: بوتونويلە ائىلمسل دوزگولرله آنلاتىلان اۆيكو، آنلاتىچىنىن «بۆيور بۆيوره ايله شىدىي» اوشاقلىق يولداشى ايله راستگله قارشىلاشماغى، دولايىسى ايله ده «قارىشمىش كمودون ايچىنى گزەر كىمى چكىب چىخاردان» خاطرەلرلى آنلاتىلير؛ دۇنەلرله باشقا اۆيكولردە تىكرارلاناچاق «سؤدىيىم قىزىن دونن اره گىتمەسى» تىمى ايله.

۲- چئوريلمه: اۆيكو گىچ بىر ايشىچى نىن بىر گونلوك ايشدن خىلاص اولدوغو، قاباغىندا آچىلان زامانىن سئوينجىنى ياشادىغى ائىلمسل دوزگولرله آنلاتىر. دۇنە دۇنە تىكرارلانان «منظوروم»، «البته»، «يانى»، «بونو دئمهلىيم»، «عيللت»، «بلكه ده»، «احتمالا» وب. كىمى سۆزجولر ايسه هر شئىين آچىقجا آنلاتىلدىغىنى گۆستىرير.

۳- گوناه سنده دئىيل: ياشادىغى كولتورده يىرسىز سواللار باشىندا دولانان آنلاتىچى چابالادىغىنا رغنم قافاسى قارىشىق قالير. اۆيكو «واراولوش» قايغىسى ايله باش باشا قالان (آردىنى توتاجاق باشقا اۆيكولردە كى كىمى) بىر آدمىن باشقالارينا حسرت گۆزو ايله باخان آنلاتىسى دىر؛ اۆيكو اۇنملى اولدوغوندان باغىمىسىز بىر گىرىشه لايىق دىر، آنجاق بورادا سۆزو «نئجه» اۆتوردويو و هانسى دوزگولرله آنلاتىنى گىنىشلەندىرىب ايرهليلەدئىنە اۆترى باخاجام.

«شايد بىر آتلا اينسانىن فرقى بوندا دىر كى آت بىلمىر وجودو وار، اينسان بىلىر.» كىمى آنلامسال دوزگولرله سۆزونو اۆرتولو ساخلا يارق باشقالارنىن (اينسان، حيوان يوخسا نسنه) حىاتىنىن سو كىمى اۆز باشىنا آخماسىنا قىسقانىر؛ «چايىمى ايچندن سونرا اوتلارنى آراسىندا اوزاندىم. يىرىن هر قارىشىندا حىات سو كىمى اۆز باشىنا آخىردى.» اۆزونو بو «آخىش» دان آزالى دويور «فقط من ايدىم ياد كىمى بو طبيعت پارچالارى نىن آراسىندا دونوب قالمىشىدىم.» آتاسى ايسه چلىشكىسىز بىر ياشام ياشاير «يانىندا هر سوالىن ساده بىر جوابى وار ايدى.» بو آنلامسال دوزگولر اك بىر آنلامىن اولدوغونا ايشاره ائدرك، اۆرتولو آنلامىن چۆزمەسىنى اوخوجودان دوشونورك آيىرد ائتمەسىنى اومور.

چئورەسىنە باخان حسرتلى گۇزۇن گۇرنتولرىندىن اۋرنىك: «يول قىراغىندا اوجا قالقانلارنى اليمدەكى اعاچلا قىرا قىرا گىدىردىم. قىرىلمىش يىرلىرىندىن سو چىخىردى. ايىلىب ياخىندان باخىردىم. تورپاقلا قارىشىق ايىسىنى ايچىمە چكىردىم. تىكانلارنى باشىنداكى توپوزو اخىر زوروملا ووروب اتىدىرىدىم. ارالارىندا پىرر ائلهيىب اوجان قوشلارنى گۇيدە ايتەنەجن ايزلەيىردىم. بىر آغ ات اۋزوندن خىرسىز گونون آلتىندا پارىلدايىردى. بدنىدە دالغا كىمى آنى بىر تىترەمە، بىردن بىرە وجودونون هر يىرىندە يايىلىردى»؛ «چايىمى اىچىدىن سونرا اوتلارنى اراسىندا اوزاندىم. يىرىن هر قارىشىندا حىيات سو كىمى اۋز باشىندا اخىردى. تزه اوھلىكلرنى، اوج يارپاقلارنى تورپاغىن ايىسى دولدو ايچىمە، بوداقلارنى اراسىندا قوشلارنى اۋزلىرى گۇرونمەدن سىسلىرى گلىردى. قارىشقالار بىت بىرەلر نازىك اوتلاردان يوخارى چىخىردىلار. لاپ اخىردا شاخانىن باشىندا بىر يول تاپمادىقلارنى اوجون آشاغى قايىدىردىلار. مىلچكلر يونجالارنى گوللىرى اوستونە قوناندا اينجە اينجە لاخلايىردىلار. بىر ھۇرومچك، تورونون گوشەسىندە گىزلەنمىشىدى. اوزاقدان ايكى ايت ھوروشونون سسى گلىردى.» بونلارنى گۇروب ايچىنە قايىدان آنلاتىچى «ھامىسى بىلىردى ھاجان نە ايش گۇرسونلر. قوشلار بىلىردى نجور يارپاقلارنى اراسىندا گۇرونمەدن اوخوسون، اعاچلار بىلىردى نجور گول اچىب ميوە وئرسىن» اتاسى دا چئورەنىن بىر پارچاسى كىمى «آغام بىلىردى نجور اعاچلار پىوند وورسون، بىر بىر دىبلرنى ايشلەسىن، ھرس ائلەسىن».

اۋيكونون آنلاتىسىندا «كولتورل دوزگو» ايلە آنلاتىچىنىن «ماھنىلاردا دۇنە دۇنە تىكرارلانان "سن" كلمەسى» نىن كىمى توشلادىغى سوالا «صاباح اپارىب گىدەنىن باشىنى دىبىندىن قىرخىدىرارسان.» جواب دىر. يالنىز گلەنكىسلا آنلايىشلا سوسىيال گلەنكلرە دا ياناراق بو جوملەنىن آنلامى بلىرنەبىلر؛ ايرەلى دە ايسە «راضى اولدون، اولماسان دئىيم قاشىمى، كىرپىيىمى دە وورسونلار ھە؟» ايفادەسى ايسە يئنە ھمن كولتورل دوزگو بى قايىدىر.

اۋيكو اولانى ھۇرگوسوز بىر اۋيكدور؛ «بئواخت تانىدىغىم ائامىن گۇزل روھونا ايتحاف اولونور» يازىنى گۇز اۋنوندە توتاراق آنلاتىچىنىن اوشاقلىق، اۋىرنىجىلىك و اۋىرنىجىلىك سونراسى ياشام و چئورەسى ايلە قارشىلاشمانىن آنلاتىسىنىن اخىشىنى، اتاسى ايلە اوغراشدىغى آنلارنى داھا دىنج آنلاتىلماسى و اوزاداماسى، اونون يانىندا اولاراق طبيعتىن و حىياتىن «سو كىمى» سايدام اخىشى بىر بوتونلوك «آنلامسال دوزگو» اولاراق داھا ايدىن بلىرتىلير. «بو گون آتا مېنىب ددە بالا چاپا چاپا ائوھ گىدەجەيىك.» تومجە ايسە ايلك آلىنان آنلامىن ترسىنە، گىزلىن بىر اىستك دىر؛ بىر خاطرە يا بىر ياشامى گئرى قايتارما دىلەيى. اتاسى ايلە اۋزوندن باشقا هر شئىي و چئورەنى تمثىل ائدن «آتا مېنىب» گئرى يە، «ئوھ»، ياشاما قايتارما آرزووسو ايلە «دە بالا چاپا چاپا ائوھ گىدەجەيىك».

۴- پىشىيىن ھىچ نقشى يوخدور: اۋيكو آردىنى «ئودن قاچدىغىم آخشام» توتاجاق واراووشچولوق فلسفەسىنىن «اۋزگورلوك» تئمى ايلە «پىشىك اوغلاننىن دويعولارنى نىن مسۇولو دئىيلدى» دئىە «فقط قىزى اۋزو سئچمەمىشىدى؛ آناسى بىيەنمىشىدى» كىمى سۇزلىرى دوشونرك، اينسانىن ياشامىندا سىنچىدىكلرنىن سونوجويلە قارشىلاشدىغىندا «اۋزگورلوك» مسالەسىنە واراغى ائىلمسل دوزگولرلە آنلاتىر؛ «اوغلان دا فىكر ائلەيىردى احتمالن بئلەدىر.»

۵- ئودن قاچدىغىم آخشام: واراووش قايعىسى ايلە قارشىلاشان آنلاتىچى، واراووشچولوق فلسفەسىنىن تمل توتدوغو «اۋلوم، اۋزگورلوك، يالنىزلىق و بوشلوق» قاوراملارى ايلە باش باشادىر. دوشوندوكلرىندە سرسم اولان آنلاتىچىنىن ئودن قاچدىغى آخشام ياشادىغى دوروم ائىلمسل دوزگولرلە آنلاتىلير.

قيرمیزیم. باشلیق اوزو بیر پارا سورغولارین باشلانغیجی دیر: قيرمیزیم نهدیر؟ جانلی می جانسیز می؟ «م» ضمیری اؤیکونون باشلیغیندا قاباریق شکیلده اوزونو گؤستردیبی حالدا نهیه قایدیر؟ «قيرمیزی» ایله «م» ضمیرینه قایدان «بییهلیک» ایلگی نئجه بیر ایلگی دیر؟ اؤیکونو اوخودوغوموزدا بیر بئچهنین آدی اولدوغو بیلینیر. بییهلیک ضمیرینین وورغو نهدنی ایسه ایرهلی ده آچیقلاناجاق. اصلینده اؤیکو بیر ایلگی اؤیکوسودور. (یورومبیلگیسل دوزگو).

اوشاق لارین دؤردو ده آیاغا دوردو. من دال لاریندا اوتوروب اوزومو گیزلهدیم. حسن بئچهنی اییرمی مئتر قاباقدالینده توتوشدو. افشینین ایشارهسی ایله بوشلادی. بئچهنی چاغیرماق اوچون فیش چالدم. (ائیلهمسل دوزگو) سسیمی ائشیدینجه اوزون قيرمیزی بوینونو یان یؤره سینده گزدریدی. «بئچه» و «قيرمیزی بوینو» گؤسترگه لرله اؤیکونون باشلیغی نهیه ایشاره ائتدی بیبلرله نیر؛ ائیلهمسل دوزگو) ایلک دؤنه ایدی سسیمی ائشیدیردی اوزومو گؤرموردو. (آنلاتیچی ایله بئچهنین آراسیندا اولان ایلگی سیخ بیر ایلگی اولاراق آچیقلا نیر؛ آنلامسال دوزگو) یاواش یاواش سسه دوغرو گلینجه آدینی دا چاغیردیم: قيرمیزی، قيرمیزی. (ائیلهمسل دوزگو).

بیلیردیم هاردان اولسا گزیب منی تاپاجاق. بوینونون توکو بیز بیز اولموشدو، اورکوشدو. (آنلاتیچینین گووهنی و بئچهنین بییه سینی گؤرمه دییندن اورکدویو دوروم، قيرمیزی ایله آنلاتیچی آراسیندا اولان ایلگی یه بیر داها وورغو قوبور؛ آنلامسال دوزگو) افشین دئدی بیر ذره اؤزو گۆرسه تسن اودوزوبسانها. گئنه فیش چالدم. آددیم آددیم سسیمی ایزله ییردی. اوچ مئترلیسیمه چاتدی. چوروک نادیرین ایاق لارینین آراسیندا باشیمی گۆردو. دؤور ووروب منه طرف قاچدی. اوستومه آپاندی. قوجاغیما آلیب پیسیندن اؤپدوم. گونشین ایشیغی آلتیندا پارلایان اوزون قيرمیزی توکلرینی سیغاللادیم. چوروک نادیره طرف الیمی اوزاتدیم: (ائیلهمسل دوزگو).

ایره لیده آن گئنیشله نرک «بئچه»، «ریضا» و آنلاتیچی آراسیندا اولان ایلگی داها چوخ ائیلهمسل دوزگولرله آچیقلا نیر. دیالوقلار ایسه اؤزلرینده سیخیشدیران سیمگه سل دوزگولری داشییر. «قیزبازلیق» دان «ئوله نمه» یه داها سونرا دا «نامه» ماجراسی و «نرزمی» مساله سی ایله اوخوجونو ایره لیه، داها هوس له آردینی توماغا یورومبیلگیسل دوزگوله «آسقی» یارادیر.

... فیکریمین هامیسی نرزمی دن گلن او سس ده قالمیشدی. ائله بیل بوش بیر قازانین ایچینه دامجی دامجی سو تۆکوردون. آردینجا دا یلدریم سسینه اوخشار بوغوق بیر سس گلیردی. (یورومبیلگیسل دوزگو) ...

آنلاتیچی «بئچه» ایله اینسانی ایلگی قوردوغوندا، اونونلا اؤزدشله شیر؛ دولایسی ایله «جوجه» نین اوغرایاجاغی اؤلوم قایغیسینا راستلاشینجا اؤلوم مساله سینی دوشونرک، ایچینده چؤزه بیله جک بیر یول آراییر دا یالنیز «اؤلوم آجیدان قورتارماق دیر» سونوجا واراییلیر. «باشی کسین هر حئیوان اؤلمه میشدن بو آغرینین یوز برابرینی دویور. اولجه کیچیک سانجی، سونرا آغری چوخالیر، چالیقلا ییر، آخیردا اؤلور. اؤلوم دادینا یئتیشیر.» آنجاق «ولی ریضا دئییردی اون دیقا چکدی جان چیا. دئییردی باش سیز بدن دوروب قاچدی. بدن بیر طرف ده جان وئیردی باش بیر طرف ده»، «یاشار» دا ائله بوندان چکینیر! اؤیکو «زمان» مساله سینی بیلسیزیلی ایله بیتیر «هاچان اولاجاق؟»

اۋىكو داھا چوخ ديالوقلار ايله آلانى گئنىشلەدير؛ ديالوقلار ايسه يارانان اور تاما اويوشماق ايچين اوشاقسى اولراق آنلاتيچينين ياشاييب دئنه ديبى قونولارى دارتيشير. سيمگهسل و يورومبيلگيسل دوزگولرله «آسقى» ياراديب چۆزور؛ آنجاق «ئيلمسل دوزگو» اۋيكونون بوتون فزاسينى قاپساماقدادير.

۷- خيردا پارا شئىلر: اۋىكو سويوق قانليليقلار آنلاتيلان سيرادان دانيشيقلارلا «قيسمت»ى «خيردا پارا عيىلتلر»ه باغلاماغا چاليشاراق «ايكى ايلدن» برى قادين شخصيتينين جاوابسيز قالان سوالينا چارپيچى جاواب اۋتورور؛ دولاييسى ايله ده ايلك باشدان اۋنمىسيزجه قارشىلايان كيشى شخصيتى «سقفه باخاراق» بونلارى دوشونمەيه مجبور اولور. آنلاتى ائيلمسل دوزگولرله ايرەلەيرك بيتير.

۸- متوسط آدام: سونرالار دا اۋزونو گۆسترهجه يى پوليسى اولايلا مارقلى اولان آنلاتيچى (سئويچ باشليقلى اۋىكو...) سورەكلى اولراق (باشقا اۋيكلردە تکرارلانان ايتميش يا «يوخ اولان» بير سئوگى يوخسا سئوگىلى تئمى) كئچميشده قالان «يوخ» بير سئوگىليني دردى، راضى اولمادىغى بير ياشام طرزى اونا زورلادىغىندان بئزيب، چيراقلارين ايشيغى «هر چيراق بير ائوين ايشيغى ايدى. هر ائوده تانمادىغى آبرى آبرى آداملار ياشايدى.» دورتوسو ايله «آياغا سيچراييب» آپارتيمانيندان ديشارى چيخير. راست گله بيله جه يى «شهرين مركزينده اولدوغونا باخمايلاق هر كسين راحتليقلار اونودا بيله جه يى اسكى كوچەلردن بيرى اولراق كئچميشه وورولموش بير تونل كيمي قارنلىق و كۆهنه ليپيني زامان سورەسينده» قورودوغو كوچه ايسه بيرينجى و ايكينجى پاراگرافلاردا اويدوردوغو «من بونو ايستمەميشديم» و «بو منيم سئچدييم دئيلىدى» يورومبيلگيسل دوزگولرين آچيقلاماغينا گتيريب چيخاراجاق «كئچميشه وورولموش بير تونل كيمي»دير، آردىنى توتان اوخوجويا. قالان جوملەلر ايسه بوتونلوكه دورومو آچيقلان ائيلمسل دوزگولدير.

۹- اورتا ياشلى كيشينين اۋلومو: سيرادان بير راست گله تصادوفلا اۋلن «اورتا ياشلى كيشى» باشقا هر كيم و هر زاماندا اولاييلر. بونا اينانان دا وار اينانمايان دا. اۋيكلوك تومجه تومجه ائيلمسل دوزگولرله آنلاتيلير.

۱۰- اوچ آدام، بير شهر: شعرسل و آخيچى بير ديل ايله آنلاتيلان بو اۋىكو آنلامسال دوزگولرله ايچينده گيزله تديبى معناسينين چۆزوب آچماغىنى اوخوجوسونا بوراخير. «باخدى ياشلى گۆزلرله بيرينجى آدام هاوادا دولاشان، بيربيرلرى ايله توققوشان چيرپينان و نهايت دووارين قاپىنين پئنجره نين دليك دئشيكلريندن چيخيب اۋزلرينى ائشيكده كى هاوايا ائولرله كوچەلرە و اينسانلار چاتديران قارارسيز نوتلارا.» شعرسل بير گۆروننو ايله هر يئرين و هر كسين سوسدوغو شهرده «سوسمايان» بيرىلرىنين گيريب «بير ماهنى وار» دئيه باغيران جسارتله دولاشيب «چالماينجا مطلق گئتمەمەلى ييك دوستلار» دئييلر.

نه ايسه بونلار دا سوسورلار سونوندا. «سونرا توكندى ماهنىلارى. يئنى دن سوسدولار. يئنى دن دا يانديلار، بيربيرلرينه درين درين باخديلار. آياغا قالخيپ سازلارى چانتالار قويدولار. يولا دوشوب حيه طدن ائشيبه چيخديلار.» آنجاق «قاپىنى آرخالارينجا قيرارجاسينا چيرپان كوله يين هاوادا دولاشان نوتلارى هارا آپاراجاغىنى، هانسى ائوين باجاسينا، هانسى اينسانين قولاغينا، هانسى داغين زيروه سينه سوروب چاتديراجاغىنى دوشونوردولر اوچوده آدديم آدديم اوزاقلارلاركن ان يالقيز و ان قايغىلى او شهردن.» شهرى بوروين هيچان «هاوادا دولاشان كولك» اولور دا نوتلارى داغيتماغا باشلايير؛ بونلارين سوسماغينا رغن!

اوج آدمين بو غريبه شهري ترك ائتديكلري آنلاتيليركن «اوج آدم، اوج دالغالي و تيترك آدم سويوق او شهري قارانليق بير گنجه سيندن قويدولار؛ چؤل لره بايبرلارا يوللانديلار، دره لري تپه لري اشديلار، چاي لاردان كئچيب داغلاردان چيخديلار و نهايت هر شئي گئري ده بوراخيپ باشقاري كيمي قوربته سيغينديلار.» بوتون اؤيكوده ياتان گيزه مي چؤزمه يه ايب اوجولار وئريلميش؛ «و نهايت هر شئي گئريده بوراخيپ باشقالاري^۱ كيمي قوربته سيغينديلار.» «غوربت» (يا اؤيكوده يازيلديغي كيمي «قوربت») سؤزجو يو و اونا سيغينماق بو سويوق، سوسقون و «بوراخيلميش ترك ائديلميش» شهري اؤيكوسونه گؤره بير «آچار كلمه» دير؛ اؤزليكله «باشقالاري» نى بونا اك ائتسك، داها تدبيرلى بير تومجه اولدوغونا واريلير. اينسانلار نه دن بو شهري ترك ائتميش لر؟ بو اوج آدم كيم ديلر؟ موسيقي و نوت نه آنلام داشييبوردا؟ ان سوندا نيه هامى بورانى ترك ائديب غوربته سيغينير؟ شهري باشينا نه گليب؟ غوربت هارادير؟ و ... كيمي سورغولارين يارانديغي بو اؤيكوده اوخوجو بير يازيچى اولراق يئنيدين باشلايب يازمالي دير اؤيكونو؛ بو اوزدن ده اؤنوموزده اولان متن «يازار جا متن» دير.

۱۱- بو يخچال دوزهلن دئيل: بو اؤيكويه گؤره اشاره ائتدييم كيمي باغميسيز بير مقاله يازيب آنلاتى بيجيمي چؤزموشم. اؤيكو ايكي شخصيتين (آنا و قيزى) بير گنجه نين ايچينده باش وئرن اولايلارينا قاپساناراق اونلارين تداعى لر ديزيسى ايله گئري به دؤنوش حركت لرله شخصيت لرين بئينيندن كئچن لرلى آنلاتير. اؤيكو ايكي يوروم بيلگيسل و ائيلمسل دوزگولره بير بيرينين ايچينه گيريشن آنلاتيلار يارادير.

سوموكلرى قالميشدى

۱- سئويچ: اؤيكو تويوق باشى كسن بيرينين دىلى ايله آنلاتيلير؛ آنلاتيچى ايشه گئندن گون بير «سئويچ» تاپير و او گون ايشه گئتمير. ياشادىغي دورومدان قوتولماق ايچين سئويجين ماشينينى تاپماغا چابا گؤستير ده بللى بير سونوجا وارمير. تاممى ايله ائيلمسل دوزگولره آنلاتيلان اؤيكوده «خيالى سئويچلى» دن سؤز ائديلير ده اوستو وورولمور آنجاق؛ بو اوزدن «سئويچ» ين تاپيلماسى، بير آچار اولراق، آنلاتيچينين اؤزگورلويونه و بلكه ده «خيالى سئويچلى» نين گرچكله شمه سينه آچاجاغى بير چاره يولو اولدوغو كيمي قيدىقلى فيكىر ده قورجانايلير اوخوجونون بئينينده. نه ايسه خيالىندا قوردوغو سئويچلى ايسه تاپديغي سئويجين ماشينى كيمي تاپيلماسى اولراق ال چاتماز بير دورومدا؛ «بير قيز مساله سى دير.»، «هه، اره وئرديلر.» و «سئويچ قيزى تزه اره وئرميشديلر.» كيمي ايكي كره خيال يورويوشونده بيله اونون ايندن چيخماسى گلير عقلينه.

۲- ساغ اولون: آنلاتيچى نين گنجه اوتوبوس يولچولوغوندا قاباق صندلى ده تكجه اوتوران بير قيزى ايله ايلگىلى ذهنسل اؤيكو اولراق ائيلمسل كوودلارلا آنلاتيلان آنلاتيسى دير.

۳- او ائو داي منيم يئريم دئيلدى: آنلاتيچى ايله آرخاداشى نين كيرايه ليق بير ائوده سوباق قالديقلارى، ائو بييه سينين اوغلو اونلارين ائوده اولمادىغي زامانيندان كؤتوبه قوللانديغي، دولاييسى ايله ده آنلاتيچى دا بير شوبه نين قالدىغي و آرخاداشيندان ايريلديغي ايله برابر كاراكتئرلرين قايعيلارى يلا گئنيشله ن اؤيكو ائيلمسل دوزگولره آنلاتيلير.

۱ كيتابدا «باشقاري» اولراق يالنيش يازيليب.

۴- سوموكلرى قالمىشىدى: آدىنى كىتابا وئرن اۋىكو تداعى لرله آنلاتىچىنىن دوشونديوو فيكىرلر و اطرافىندا باش وئرن نىچە ساعتلىق بىر اولاي بوتونلوكلە ئىلمىسل دوزگولرله آنلاتىلىر.

۵- آىرى شىئە گولموردوم: اىلك باشدان «آىرى شىئە گولموردوم» باشلىق، بىر نىچە سورغونون يارانماغىنا نەدن اولور. آىرى شىئە گولمور ايسە نەيە گولور؟ كىم گولور؟ او گولن شىئە نەدىر؟ (يورومبىلگىسل دوزگو). اۋىكو اوزون بىر دىالوق دور؛ داها دوغرو بىر «سورغولاما» يا بنزەبىر اىلك باشدان. بو سورغو جاواب اىچىندە «مقصر»، «اۋلمزدى»، «معصوم قىافەسى» و «اۋلدوروردوم» كىمى گۈستىرگەلر آچىلماغىنا مارق گۈستىرەبىلەجەيىمىز «پولىسى» بىر اولابىن يارانماسىنا ياردىم ائدىر دە چۈزومو اۋىكونون سونلارىنا قدر ساخلاىلىر (يورومبىلگىسل دوزگو). سورغو وئرىن دندىي سۈزلىرىندە ايسە «موضوعدان چوخ چىخىرسان»، «واختىمىز يوخ»، «بىحثدن چىخىدىن»، «وسايىل لىمىزى هەلە حاضىرلامامىشىق» و «بىر ساعاتا اوتوبوس حركت ائلەيەجك» كىمى ايشارەلر باشقا گرگىنلىك ياراداراق، اوخوجونو مارقلى ساخلاىر آچىلماسىنا (يورومبىلگىسل دوزگو). باشقا آچىلاسى قونو، «سورغولاندىرانىن جىنىسىتى نەدىر گۈرەسن؟» دە اولابىلر. اۋىكو ئىلمىسل دوزگولرله اىلك باشدان يارانان بلىرسىزلىكلرى آچىقلاىر.

۶- قىرخ آياق اىلە قارىشقارلار: آلفورىك آنكدوتلار كىمى بوتونلوكلە ئىلمىسل دوزگولرله آنلاتىلىر.

۷- چىپس: اۋىكو اولاي آىرونىسى اىلە باشا چاتان، بىر يوخودور و دىالوقلارلا آنلاتىلىر. دوكتورون «كارىخما» نەدىنى اىلە سرطان خستەلىيىنىدن دولايى «اوچ آيا قدر» اۋلدويونو بىلن آنلاتىچى، قىسقانچلىقدان «يا گرک سنى اۋزومنىن آپارايدىم يادا دونيانىن بوتون كىشى لىرىنى» دئىە دوشونرك ائشىنە «نقشەم بو ايدى كى سنى دە اۋزومنىن آپارام» دئىير، آنجاق آىرونىك بىر دورومدا اۋزو دئىيل دە ائشى اۋلور «ولى سن اۋزون قاباغا دوشدون» اۋيو سىرادان بىر گندىشلە، بوتونلوكلە ئىلمىسل دوزگولرله آنلاتىلىر؛ «دونن يوخوما گلىب»، «اورالارىن دا مشكىنى وار يا يوخ» كىمى يورومبىلگىسل دوزگولرله اۋىكودە اىلك باشدان يارانان آسقى «گودوردون گور با گور اولام راحت اولاسان، ولى اۋزون گتتىن.» ه قدر آسىلى قالىر. «بوردا بىر چىپسى يىمك اوچون هر نەيى اۋزوموز حاظىرلامالى بىق، يئرآلماسىنى اكيب بئجىردىن سويوب ياغدا قىزاردناجان اۋزوموزون بوينو موزدادىر. آخىر مرحلەسى لاپ چتىن اولور، قىرخ گون اوزانىب گۈزلەيندىن سونرا اوستوموزدەكى يورقان اۋزو اۋزونه موشامپايا چئورلىر، ائهمالجا دوروب موشامبانى مسالوى يئرلەر بۇلوروك، فىكىرىمىز تامان ايشىمىزدە اولمالى دىر، وسطدە بىر ذرە دە جاساق هر شىئى اۋلدىن تىكرار اولور...» كىمى بلىرسىز سۈزلر ايسە اوخوجونو سۈزلردە ياتان گىزەمىن چۈزمەسىنە مارقلاندىرسا دا سونوندا بونلارىن آچىلماغىنا گۈرە، بو «او دونيانىن» اۋزلىگى اولدوغوندىن باشقا هئچ بىر اىپ اوچو وئرىلمىر (يورومبىلگىسل دوزگو). اۋىكودە «چىپس» و «قىرمىزى باشماق» اىمگەلرى تىكرارا كئچىنچە يورومبىلگىسل دوزگو اولوشدورو.

۸- يوخوم گلىر: بىر حىكايەنىن يازىلىشى بوتونلوكلە ئىلمىسل دوزگولرله آنلاتىلىر.

جىلخ آنلاتى يا دوغرو

رولان بارت قوراملاشدىرىدىغى آنلاتى بىلىم يۇنتەمى اىلە غفور امامى زاده خىاوىنىن ايكى توپلوسونو گۈزدن كئچىرىدىن سونرا يئرى گلمىشكن اۋنوموزدە اولان اۋىكولرىن باشقا اۋزلىكلىرىنە دە اۋترىجە گۈز گزدىرىمك يئرىنە توشر.

ايكىنجى توپلۇدا دا بىرىنجى كىمى اولاي ھۇرگوسوز قىسا اۋىكولرە راستلاشيريقي. غفور چاليشير قورغو و پلاتى ارادان گۇتورسون. آنجاق پلاتسىز پىرىنگسىز اۋىكو يوخسا رومانين يالنىز «آنلاتى» سى وار و يازيچى اونا گووونمەلىدير، يوخسا ھرشى ھنچە چىخار. اورھان پاموك «كافامدا بىر توھافلىك» باشلىقلى رومانينين ايلك صفھەلريندە بوتون رومانين قورغوسونو و پلاتينى آچىقجا اورتايا قويور؛ موراد قىزى قاجيردير، قاجيرتديغى قىز ايلك سئودىيى قىز دئىيل! باجيسىدير. اونولا ياشايير. تامام. (پاموك، ۲۰۱۴) آنجاق ايلك نئچە صفھەدن سونرا پاموك يوزلر صفھە گۇزلجە روايت يارادير. منجە دە قورغو، پلات، اولاي ھۇرگوسو و سايرە... اصلن اۋنملى دئىيل، بونلار ھاميسى آراجدير و اولوب يا اولماماسى سئچەنكدير. يالنىز آنلاتينين نئجە آنلاتيلماسى اۋنملىدير. غفور ايسە بئلە بىر اۋىكو ياراتماقدا سىرسىز آددىم آتماقدا اۋزونو جسارتلى گۇستىرير؛ دئمك اولار ايكىنجى توپلوسوندا بىر آددىم دا ايرەلى گئتميش. پوستمودئرن بىر ايفادە ايلە يازيدا قورغو قورماق اوخوجويا خيانت گۇزو ايلە باخماقدير دئمكدن چكىنمك ايستەمىرم. اويسا «صاف بىر اۋىكوچو» اولراق تانيدىغيم يازيچينين يئنى ساحەلرە دوغرو آخيشينى اۋنمىسەيىرم.

باشقا اۋزلىك ايسە «يوخلوق» قاوامى نين اينجەلەنمەسىدير؛ اىستر «معنائين يوخلوغو»، اىستر «يوخ بىر سئوگىلى» وب. بو ايسە «بوشونوالىق» و «آنلامسىزلىق» كىمى قاوامين اۋىكولرين فزاسينا سوزمەسىنە نەدن اولور؛ آنجاق «يوخلوق» ون يوغون «وارلىغى» نى قاوراين اۋزە دورمادان آرايىب دوران آرايىشچىدير.

سونوج

ايكى كىتابى آيرىنتىلى اون دوققوز حىكايەسىنى رولان بارتين قوراملاشديرديغى بئش دوزگو اوزرە آچقلاياندان سونرا سونوجو (ھمن دوزگولر اوزرە) بئلە اۋزتەلمك اولار:

قىرمىزيم اۋىكو توپلوسوندا ايشلەنيلن دوزگولر، داھا چوخ يارارلانديقلارى سىراسى يلا بونلاردير: ائىلمسل، يورومبىلگىسل، آنلامسال و كولتورل دوزگو. (سىمگەسل دوزگو قوللانيلمىيبدير).

سوموكلرى قالمىشدى حىكايە توپلوسوندا ايشلەنيلن دوزگولر، داھا چوخ يارارلانديقلارى سىراسى يلا بونلاردير: ائىلمسل، يورومبىلگىسل دوزگو. (آنلامسال، سىمگەسل و كولتورل دوزگولر قوللانيلمىيب).

گۇروندويو كىمى قىرمىزيم اۋىكوتوپلوسو آنلاتى دوزگولرى، دولاييسى ايلە دە اوخوجو ايلە قورابىلەجەيى آلىنان معنا اورتامين گئنىشلىيى آچىسيندان، داھا زنگيندير. بو ايسە اوخوجونون اوخوما سورەجىندە ائدىلگن يوخسا ائتكن اولماسينا و سىرايلا دا متنين اوخورجا يوخسا يازارجا اولماسينا سبب اولور.

قىرمىزيم اۋىكو توپلوسوندا (اۋزلىكلە «گوناه سنده دئىيل»، «قىرمىزيم» و «متوسط آدام» اۋىكولرى ايلە) اوخوجو دا يازىلىش (يئنىدن يازىلىش) سورەجىندە قاتىلابىلەجك قونومونا يوكسەلير؛ متن دن آلابىلەجك لذت ايسە (بارت دئىيشى ايلە) jouissance تورلو بىر حظدير، بو اوزدن دە اۋنوموزدە اولان متنلر بارت تانىمى ايلە «يازارجا متن»دير. باشقا حىكايەلر آنجاق (سوموكلرى قالمىشدى حىكايە توپلوسو اچىيندە) اوخوجونو قونومندان جايدىرماقسىزىن وارابىلەجەيى كئيفە يۋئلەدير (اوخورجا متن).

قاینقلار

- امامی زاده خیای، غفور. (۱۳۹۶). قیرمیزیم. تبریز: حکیم نظامی گنجهای یابین ائوی.
- امامی زاده خیای، غفور. (۱۳۹۸). سوموکلری قالمیشدی. تبریز: حکیم نظامی گنجهای یابین ائوی.
- کاظمی، رضا. (۱۳۸۷). لاپ او اوزاقلاردا. تهران: اختر.
- صادقی اشرفی، احمد (الف. نورانی). (۱۳۹۲). قیزیل آتیم و باشقا اؤیکولر. اردبیل: ساوالان ایگیدلری.
- ملک‌نژاد، محمد. (۱۳۹۶). بوغاناق. تبریز: اختر.
- مردی، شریف. (۱۳۹۵). قلمه‌قوزان. اورمیه: بوتانشر.
- مردی، شریف. (۱۳۹۵). اولدوزلاردان بیر قایمیشدی. اورمیه: بوتانشر.
- مردی، شریف. (۱۳۹۵). یول آیریجیندا یازلمیش حیکایه‌جیکلر. اورمیه: بوتانشر.
- مردی، شریف. (۱۳۹۸). "کاش یخچالیز بوندان چوخ قاباق خاراب اولایدی" «داغیتماغا دوغرو»دا، تبریز: حکیم نظامی گنجهای یابین ائوی، صص ۱۸۵-۱۹۶.

Barthes, Roland. (2002). S/Z. Çev. Sündüz Öztürk Kasar. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Barthes, Roland. (2006). Yazı Üzerine Çeşitlemeler - Metnin Hazı Çev. Şule Demirkol. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Pamuk, Orhan. (2014). Kafamda Bir Tuhaflık, İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.